

FINANSTILSYNET

THE FINANCIAL SUPERVISORY
AUTHORITY OF NORWAY

Revisjon av foretak av allmenn interesse

Rapportering for 2021

Dato:
20.03.2023

Innhold

1. Bakgrunn og formål	3
2. Gjennomføring og utvalg	3
3. Datagrunnlag	3
3.1 Oversikt over revisjonsselskaper og revisjonskunder av allmenn interesse	4
3.2 Revisjonsberetninger	5
3.3 Kvalitetsindikatorer	6
3.3.1 Ressursbruk	6
3.3.2 Revisjonshonorar	8
3.4 Forhold som kan ha betydning for uavhengighet	9
3.4.1 Totalt honorar fra revisjon og andre tjenester	9
3.4.2 Rotasjon	10
3.5 Revisjonsutførelse	10
3.5.1 Vesentlighet	10
3.5.2 Kommunikasjon	12
3.5.3 Særskilte risikoer	12
3.5.4 Angrepsvinkel for revisjon av inntekter	13
3.5.5 Analyseverktøy	13
3.5.6 Generelle IT-kontroller	13
3.5.7 Eksternrevisors bruk av internrevisjonens arbeid	14
3.6 Organisasjon og kvalitetsstyring	14
3.6.1 Konsultasjoner	14
3.6.2 Utkontraktering av revisjonshandlinger mv. («shared service-senter»)	15
3.6.3 Intern kvalitetskontroll	15
3.7 Overholdelse av hvitvaskingsregelverket	15
3.8 Skifte av revisjonsselskap	15

1. Bakgrunn og formål

Finanstilsynet fører tilsyn med revisorer og revisjonsselskaper, jf. finansstilsynsloven § 1 første ledd nr. 17. Dette tilsynsansvaret omfatter revisjon av alle typer foretak, men revisjon av foretak av allmenn interesse er særlig viktig for å bidra til å sikre finansiell stabilitet og velfungerende kapitalmarkeder. I tillegg til å føre tilsyn med at revisjonen utføres med høy kvalitet av uavhengige revisorer, er det av tilsynsmessig interesse å følge med på hvordan markedet for revisjon av allmenninteresseforetak utvikler seg over tid, herunder at det er en sunn konkurranse mellom revisjonsselskapene.

Denne rapporten omfatter revisjonsoppdrag av foretak av allmenn interesse. Med foretak av allmenn interesse menes

- foretak som har utstedt omsettelige verdipapirer som er opptatt til handel på et regulert marked i et EØS-land (utstederforetak)
- banker
- kredittforetak
- forsikringsforetak

Rapporten oppsummerer informasjon som innhentes årlig. Eventuelle merknader Finanstilsynet måtte ha knyttet til rapporteringen, følges opp individuelt i det løpende tilsynet med revisjonsselskapene.

Revisjonsselskapenes rapportering benyttes av Finanstilsynet i oppfølgingen av åpenhetsrapporteringen og revisjonsselskapenes etterlevelse av kvalitetskravene som følger av standarden for kvalitetskontroll.¹ I tillegg er rapporteringene grunnlag for risikobasert utvelgelse av revisjonsoppdrag for kontroll ved selskapstilsynene. Finanstilsynet gjennomfører periodisk tilsyn hvert tredje år med revisjonsselskaper som reviderer foretak av allmenn interesse. Rapporteringen danner også grunnlag for Finanstilsynets årlige rapportering av markedssituasjonen til Committee of European Auditing Oversight Bodies (CEAOB).

2. Gjennomføring og utvalg

Det var ni revisjonsselskaper som reviderte foretak av allmenn interesse (public interest entities - PIE) i 2021, mot ti foretak i 2019 og i 2020. De ni revisjonsselskapene var PwC, EY, KPMG, Deloitte, BDO, RSM Norge, Revisorkonsult, Valdresrevisorene og Plus Revisjon. Totalt har Finanstilsynet mottatt rapportering for 426 revisjonsoppdrag for foretak av allmenn interesse for revisjonen av 2021.

3. Datagrunnlag

Diagrammet under viser fordelingen av allmenninteresseforetak fordelt på type foretak. Totalt antall foretak i dette diagrammet er høyere enn 426, ettersom ett foretak både kan være finansforetak og utstederforetak.

¹ ISQC 1 Kvalitetskontroll for revisjonsfirmaer som utfører revisjon og forenklet revisorkontroll av regnskaper samt andre attestasjonsoppdrag og beslektede tjenester.

Tabell 1: Antall PIE pr. kategori

Type foretak	Antall
Kredittforetak	31 foretak, hvorav 11 er utstederforetak
Forsikringsforetak	62 foretak, hvorav 3 er utstederforetak
Bank	115 foretak, hvorav 15 er utstederforetak
Utstederforetak	247 foretak, hvorav 29 foretak også innehar andre konsesjoner

Totalt 29 foretak er både finansforetak og utstederforetak. I de påfølgende figurene i rapporten er disse foretakene kun kategorisert som kredittforetak, forsikringsforetak eller bank, og inngår ikke i kategorien utstederforetak.

3.1 Oversikt over revisjonsselskaper og revisjonskunder av allmenn interesse

Diagram 1: Fordeling av foretak av allmenn interesse pr. revisjonsselskap

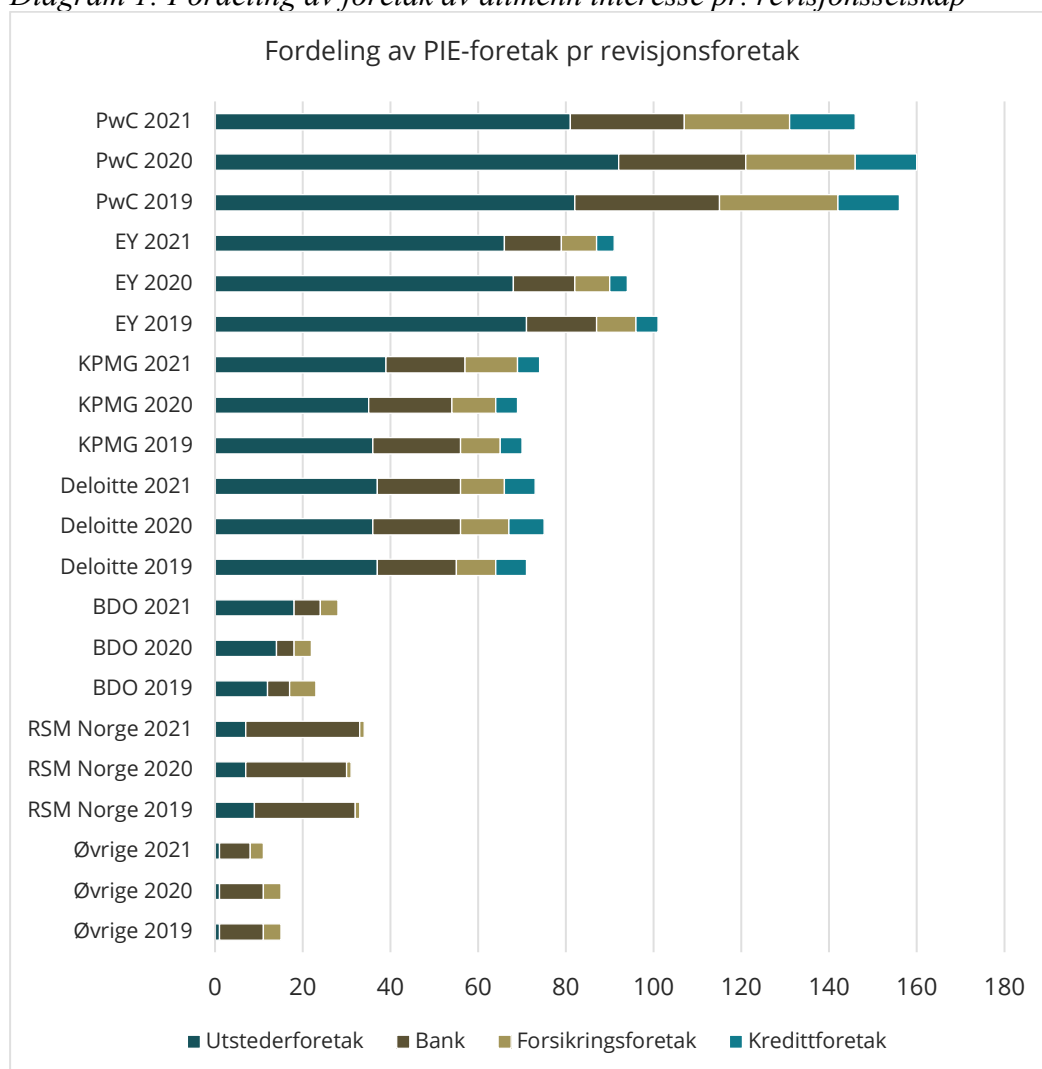
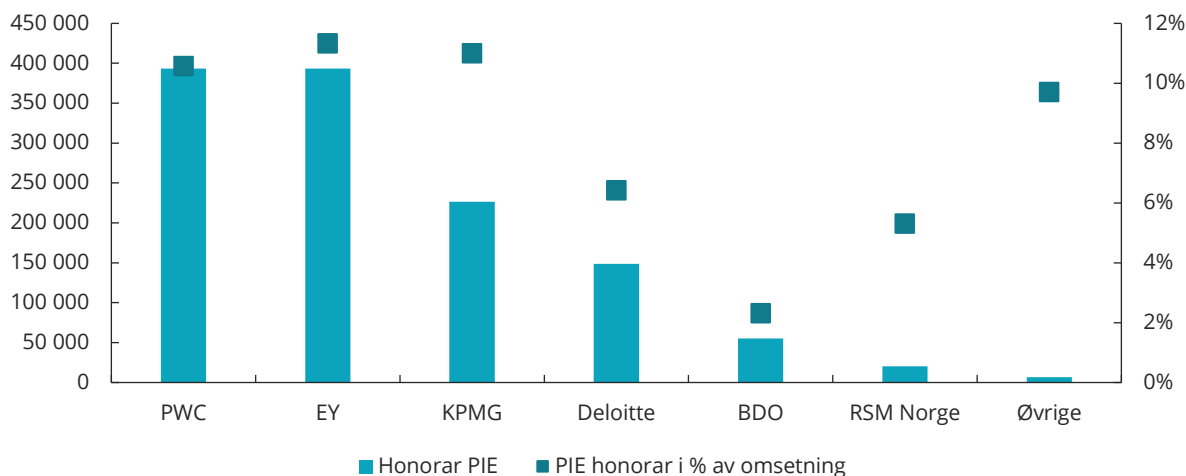

Diagram 2: Totalt honorar i hele tusen fra PIE-revisjoner, prosentandel PIE av omsetning og prosentandel årsverk for PIE-revisjon av totale tall for foretakene.

3.2 Revisjonsberetninger

Revisjonsberetning skal avgis av valgt revisor til foretakets øverste organ hvert år. Det er utvidede krav til rapportering i revisjonsberetningen til foretak av allmenn interesse sammenliknet med øvrige foretak, da disse også skal inkludere en uttalelse om sentrale forhold ved revisjonen («key audit matter», KAM). Dette er forhold som, etter revisors profesjonelle skjønn, var av størst betydning ved revisjonen av regnskapet for den aktuelle perioden.²

Kravet om å uttale seg om KAM ble utvidet fra å gjelde noterte foretak i 2020 til å gjelde også øvrige foretak av allmenn interesse fra 2021. Endringen kom som følge av gjennomføringen av revisjonsforordningen i ny revisorlov i 2021.

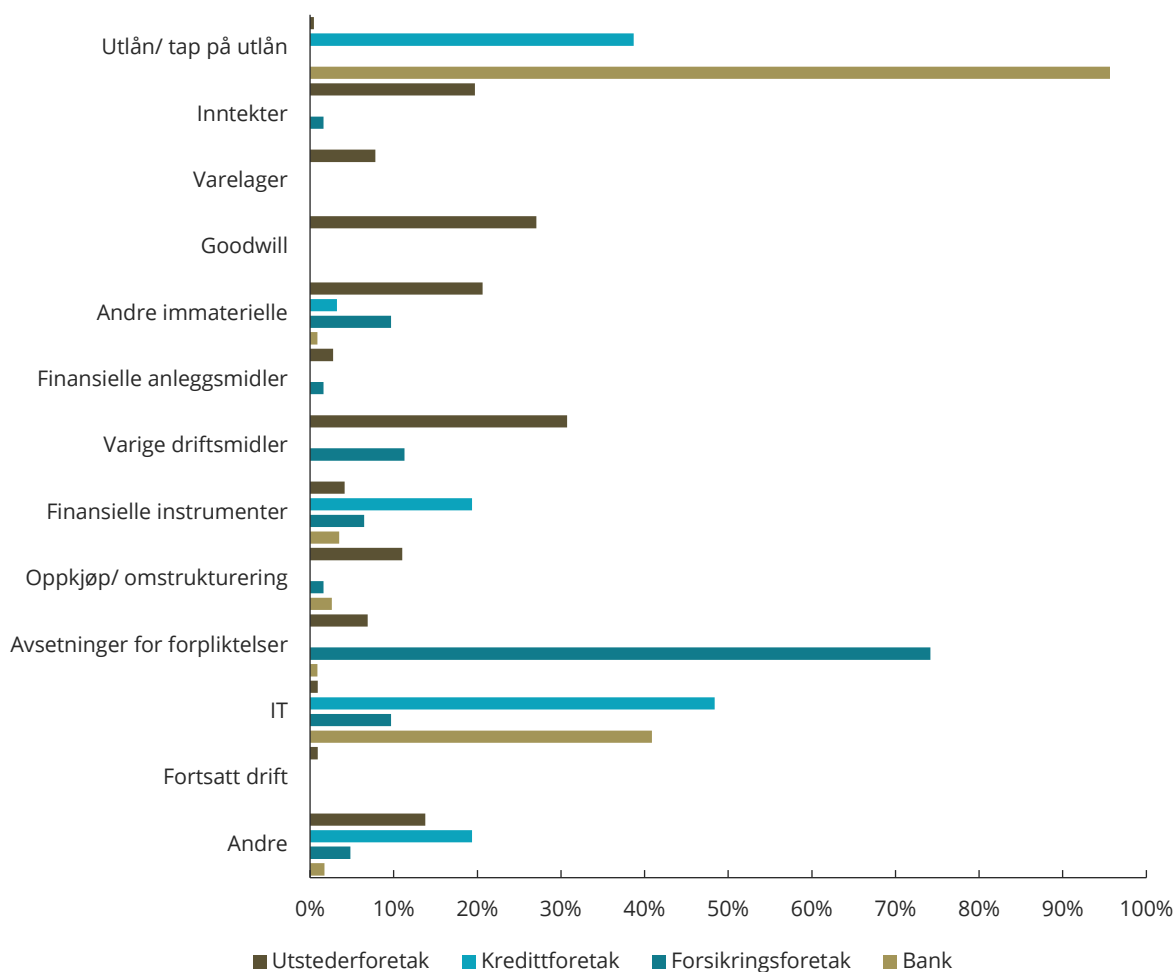
For 2021 ble det avgitt 426 revisjonsberetninger for foretak av allmenn interesse. Av disse var 410 (96 %) normalberetninger, 16 inneholdt presisering og to inneholdt modifisert konklusjon (forbehold). Presiseringene var i hovedsak knyttet til usikkerhet om fortsatt drift.

Antall revisjonsberetninger med KAM økte fra 250 i 2020 til 404 i 2021. Av de 22 revisjonsberetningene som ikke inneholdt en beskrivelse av sentrale forhold, var det i 16 av disse fastslått at det ikke foreligger slike forhold, mens seks revisjonsberetninger ikke oppfylte revisorlovens krav ettersom KAM ikke var omtalt.

Figuren under oppsummerer hvilke sentrale forhold som er kommunisert i revisjonsberetningen fordelt på type foretak. Tallene er vist i prosent av antall foretak i den aktuelle kategorien.

² ISA 701

Diagram 3: KAM fordelt på type foretak

3.3 Kvalitetsindikatorer

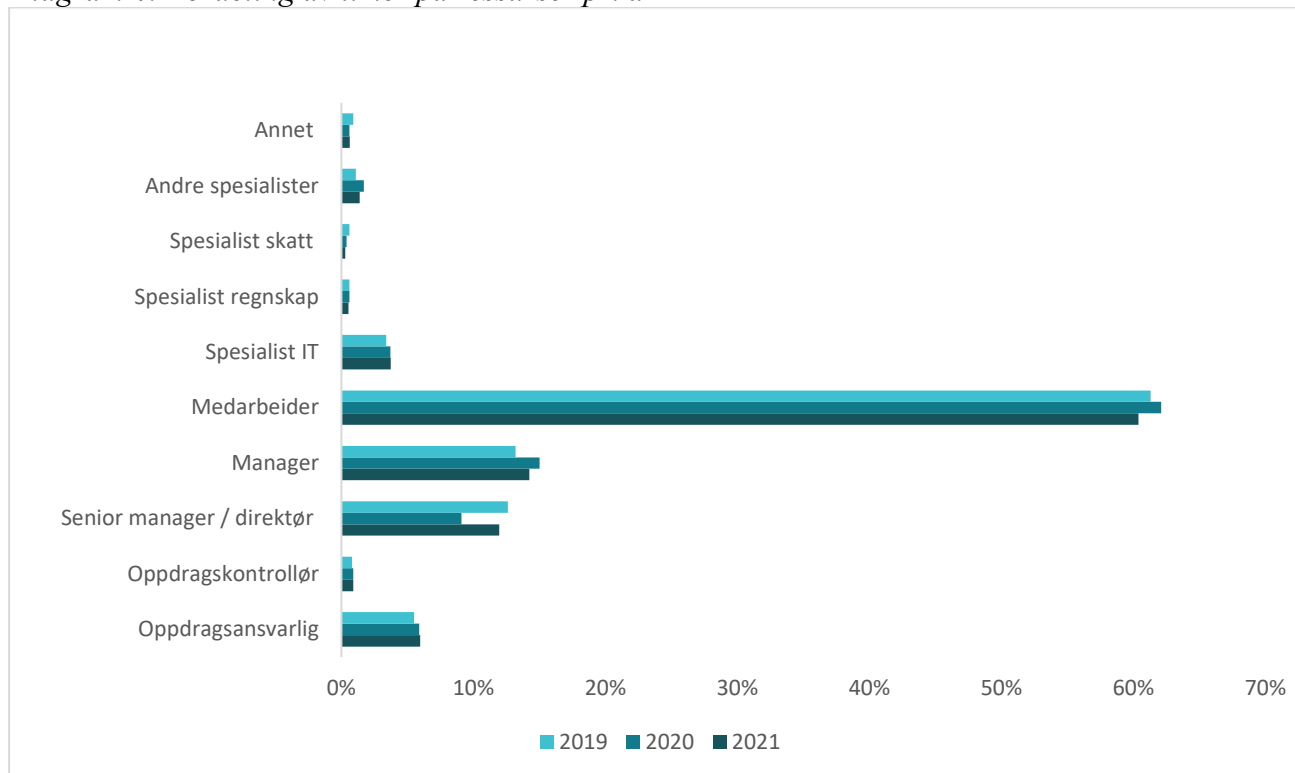
Det er vanskelig å oppstille generelle kvalitetsindikatorer for revisjon av finansiell rapportering. Vanlig brukte indikatorer er blant annet ressursbruk målt i form av kostnad (timer) og hvordan timer fordeler seg på ulike ressurser revisjonsselskapene har benyttet.

Uavhengighet er en viktig forutsetning for tillit til revisors konklusjoner. Derfor kan omfang og type tilleggstenester fra revisor og samarbeidende selskaper, samt lengden på tjenestetiden (rotasjon), ha betydning for regnskapsbrukernes tillit til revisor.

3.3.1 Ressursbruk

Diagrammet under viser fordeling av timer på ulike ressurser i revisjonen av foretak av allmenn interesse i årene 2019–2020.

Diagram 4: Fordeling av timer på ressurser pr. år

Oppdragsansvarlig revisor

Det er til sammen 160 ulike oppdragsansvarlige revisorer som reviderer foretak av allmenn interesse. 63 av disse er oppdragsansvarlig for ett revisjonsoppdrag, mens fire er oppdragsansvarlig i ti eller flere revisjonsoppdrag.

I de fem største revisjonsselskapene varierer gjennomsnittlig andel timer utført av oppdragsansvarlig revisor mellom 7 og 14 prosent av totale timer. Gjennomsnittlig antall medarbeidertimer varierer mellom 44 og 70 prosent i de samme fem revisjonsselskapene. Andelen medarbeidertimer er i snitt lavere i de mindre revisjonsselskapene, mens andelen timer utført av oppdragsansvarlig, er i snitt høyere i de mindre revisjonsselskapene.

Oppdragskontrollør

Gjennomføringen av revisjonsforordningen innebar at alle revisjonsoppdrag med foretak av allmenn interesse fikk krav om oppdragskontroll i 2021, jf. revisorloven § 12-1, jf. artikkel 8. Oppdragskontrolløren skal vurdere de vesentlige skjønsmessige vurderingene som oppdragsteamet har foretatt, og konklusjonene de har trukket. Med unntak av ett revisjonsoppdrag, var det utnevnt oppdragskontrollør for alle revisjonsoppdragene.

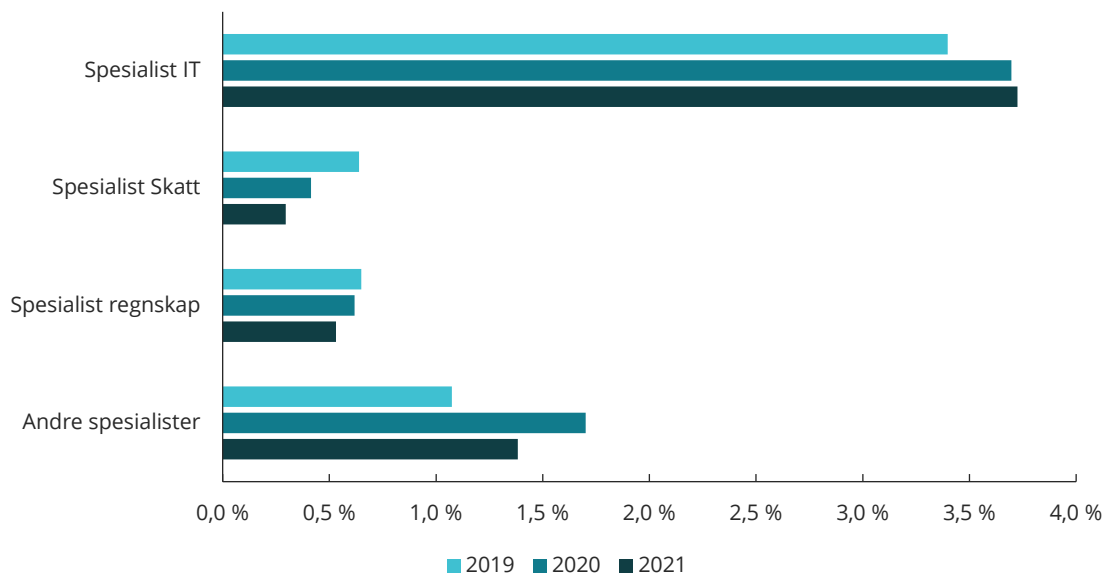
Rapporteringen til Finanstilsynet viser at

- oppdragskontrollør bruker i snitt 17 timer (median 9 timer) på oppdragskontrollen:
 - for revisjonen av utstederforetak er gjennomsnittlig antall timer 24 (median 13),
 - for revisjonen av banker er gjennomsnittlig antall timer 9 (median 7 timer)
- det er vesentlige forskjeller mellom de fem store revisjonsselskapene når det gjelder gjennomsnittlig antall timer oppdragskontrollør bruker. Gjennomsnittlig timeantall varierer fra 10 til 30 timer.

Bruk av spesialister

I 80 prosent av revisjonsoppdragene ble det benyttet spesialister. Rapporteringen viser at de store revisjonsselskapene involverer spesialister i større grad enn de mindre revisjonsselskapene.

Diagram 5: Andel spesialisttimer pr. år

3.3.2 Revisjonshonorar

Gjennomsnittlig revisjonshonorar for revisjon av foretak av allmenn interesse for regnskapsåret 2021 var kr 2 235 000, og medianen var kr 978 000. Revisjonshonorar gjelder lovpålagt revisjon, og inkluderer ikke honorar for andre revisjonsrelaterte tjenester eller tilleggstjenester.

Diagram 6: Intervaller av revisjonshonorar i kr (hele tusen)

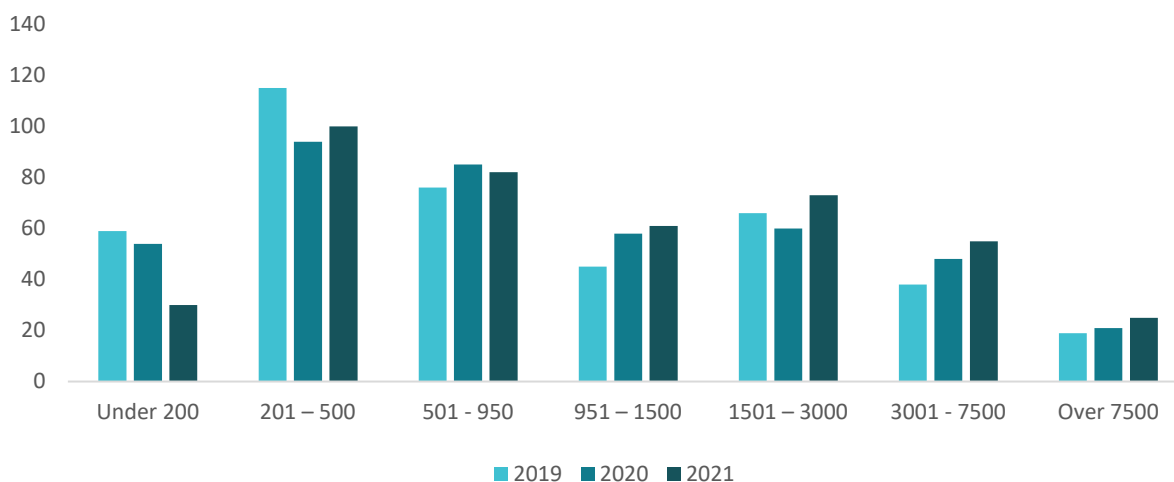
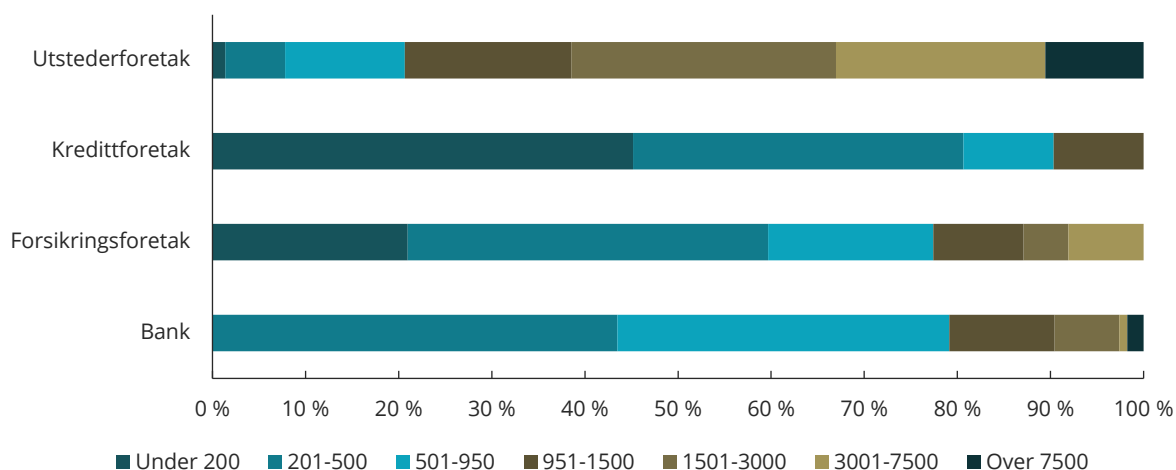

Diagram 7: Intervaller av revisjonshonorar (hele tusen) fordelt på type foretak

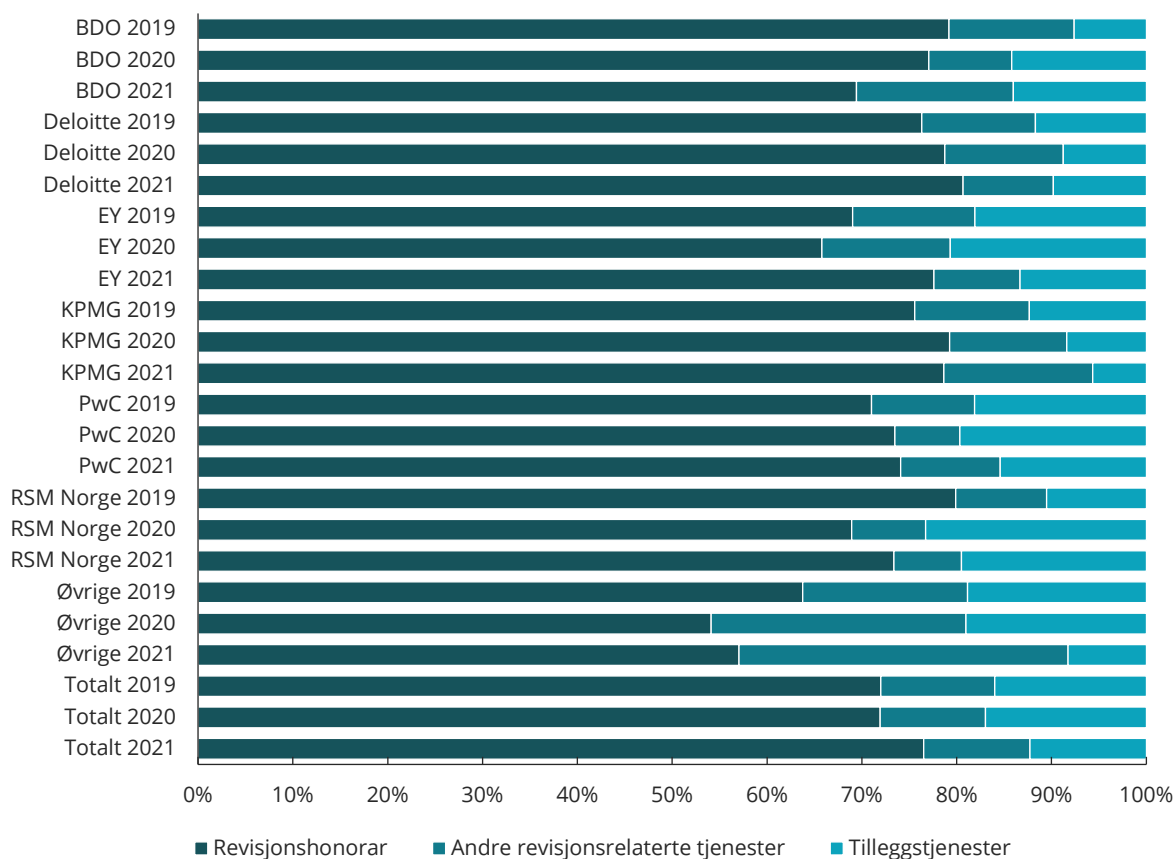

3.4 Forhold som kan ha betydning for uavhengighet

3.4.1 Totalt honorar fra revisjon og andre tjenester

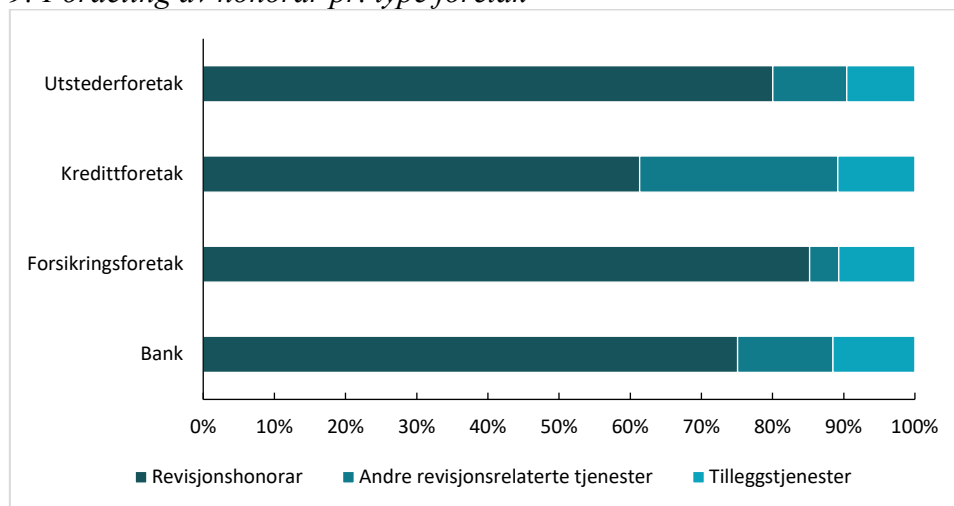
Diagrammet under viser fordeling av revisjonshonorar, honorar for andre revisjonsrelaterte tjenester og tilleggstjenester pr. revisjonsselskap i 2019–2021. Totalt er det en svak økning i andel revisjonshonorar av totalt honorar for foretak av allmenn interesse.

Diagram 8: Fordeling av honorar pr. år pr. revisjonsselskap

Diagrammet under viser fordeling av honorar pr. type foretak.

Diagram 9: Fordeling av honorar pr. type foretak

Nærmere om tilleggstjenester

Det ble levert tilleggstjenester (tjenester ut over revisjon og revisjonsrelaterte attestasjonstjenester) til 282 av 426 foretak av allmenn interesse. Gjennomsnittlig honorar for tilleggstjenester er på kr 539 000 for disse 282 foretakene, og medianen er kr 143 000. Dette utgjør i gjennomsnitt 16 prosent av totalt honorar (median 12 prosent) og 26 prosent av revisjonshonoraret (median 16 prosent).

I elleve tilfeller opplyser revisor at andre tjenester enn revisjon, som ikke er nevnt i artikkel 5 nr. 1, overstiger 70 prosent av gjennomsnittet av honoraret for lovfestet revisjon de siste tre årene. Begrensningen som følger av revisjonsforordningen om at tilleggstjenester ikke kan overstige 70 prosent av gjennomsnittet av revisjonshonorar de siste tre regnskapsårene gjelder fra og med 2024.

For 76 foretak av allmenn interesse utgjør honorar for tilleggstjenester mer enn 30 prosent av revisjonshonoraret i 2021. For ti av disse foretakene overstiger honoraret for tilleggstjenester revisjonshonoraret. Beskrivelsene av tilleggstjenestene viser at teknisk utarbeidelse av skattemelding blir levert til en stor andel av foretakene. Finanstilsynet har fulgt opp flere av de leverte tjenestene, og vurdert om tjenestene er i tråd med revisjonsforordningens artikkel 5 som del av den tilsynsmessige oppfølgingen.

3.4.2 Rotasjon

Revisjonsforordningen innfører krav om rotasjon av valgt revisor for alle foretak av allmenn interesse. Oppdragsperioden for revisor skal som hovedregel ikke være mer enn ti år. Dersom revisjonskunden gjennomfører anbud, kan samme revisjonsselskap imidlertid fortsette oppdraget i ytterligere ti år. Videre skal oppdragsansvarlig revisor avslutte sin deltakelse i den lovpliktige revisjonen (av aktuelt foretak) senest sju år fra den datoen vedkommende ble utpekt. I 2021 var det ifølge rapporteringen ingen oppdragsansvarlige revisorer som brøt rotasjonsreglene, mens i 2020 var det to oppdragsansvarlige som brøt disse reglene.

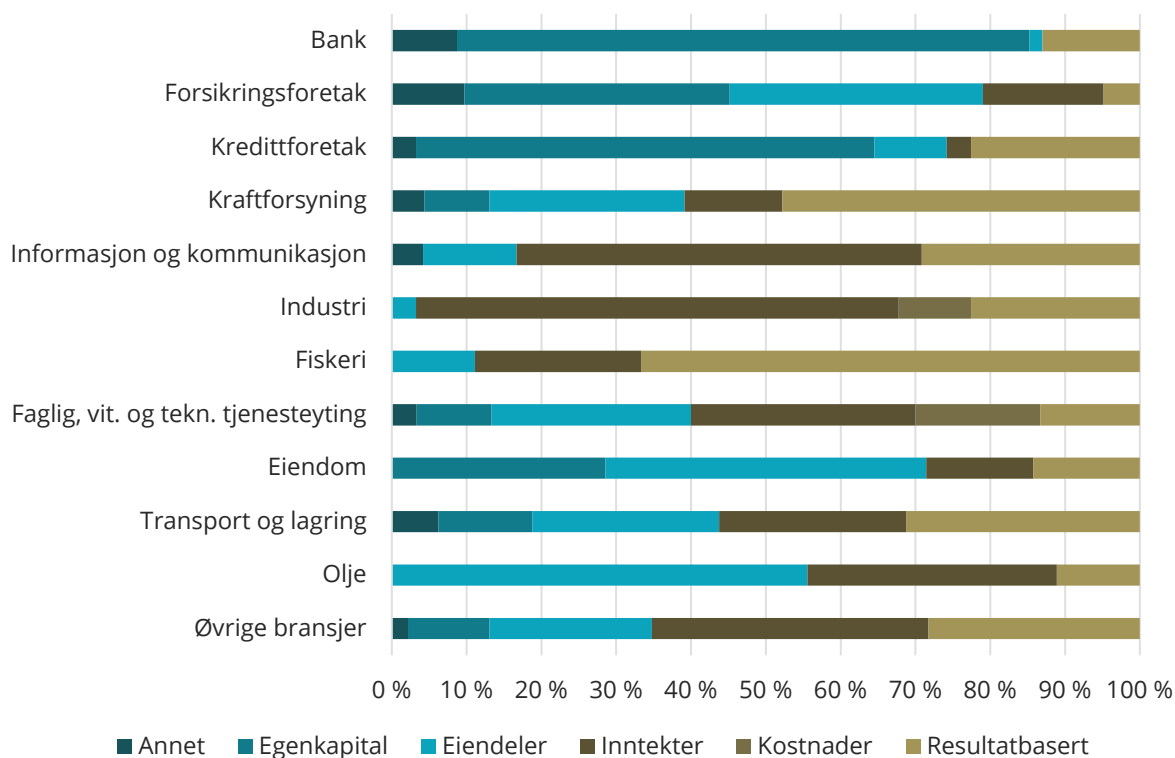
3.5 Revisjonsutførelse

3.5.1 Vesentlighet

Finanstilsynet har innhentet informasjon om revisors vesentlighetsgrenser og hvordan disse er fastsatt. Diagrammet nedenfor viser hvilken referanseverdi (benchmark) som er benyttet i fastsettelsen av vesentlighetsgrenser. Utstederforetakene er fordelt på bransjer med

utgangspunkt i oppgitt næringskode/hovedbransje foretaket er registrert under i Enhetsregisteret. De vanligste bransjene er inkludert i diagrammet, i tillegg er foretak innen olje og fiskeri presentert i egne kategorier. Resultatbasert benchmark inkluderer flere ulike beregningsmetoder, som for eksempel resultat før skatt, EBITDA og driftsresultat.

Diagram 10: Benyttet benchmark pr. bransje

Siden det i stor grad varierer hvilket resultat (resultat før/etter skatt, EBITDA eller driftsresultat) det er tatt utgangspunkt i når resultatbasert benchmark er benyttet, er dette ikke inkludert i tabellen under.

Tabell 2: Vesentlighet i prosent av benchmark

Benchmark benyttet	Gjennomsnittlig prosentandel av benyttet benchmark
Inntekter	2,33 % av inntekter
Egenkapital	2,75 % av egenkapital
Eiendeler	1,06 % av eiendeler

Vesentlighetsgrensene i bank er i hovedsak basert på egenkapital. Dataene viser at gjennomsnittlig vesentlighetsgrense i bankene er 1,94 prosent av egenkapitalen, mens medianen er 1,4. Det er vesentlige forskjeller mellom de sju revisjonsselskapene som reviderer bank. Finanstilsynet observerer at gjennomsnittlig vesentlighetsgrense i revisjonene av bank pr. revisjonsforetak, varierer mellom 0,9 og 3,8 prosent av egenkapitalen. Medianen er omtrent det samme.

Finanstilsynet publiserte i 2021 rapport fra et tematisyn om de seks største revisjonsselskapenes metodikk for fastsettelse av vesentlighetsgrenser³. Rapporten inneholder informasjon om forskjellene i revisjonsselskapenes metodikk om fastsettelse av vesentlighetsgrenser.

³ <https://www.finanstilsynet.no/nyhetsarkiv/nyheter/2021/tematisyn---revisjonsutvalg-og-revisors-vesentlighetsgrenser/>

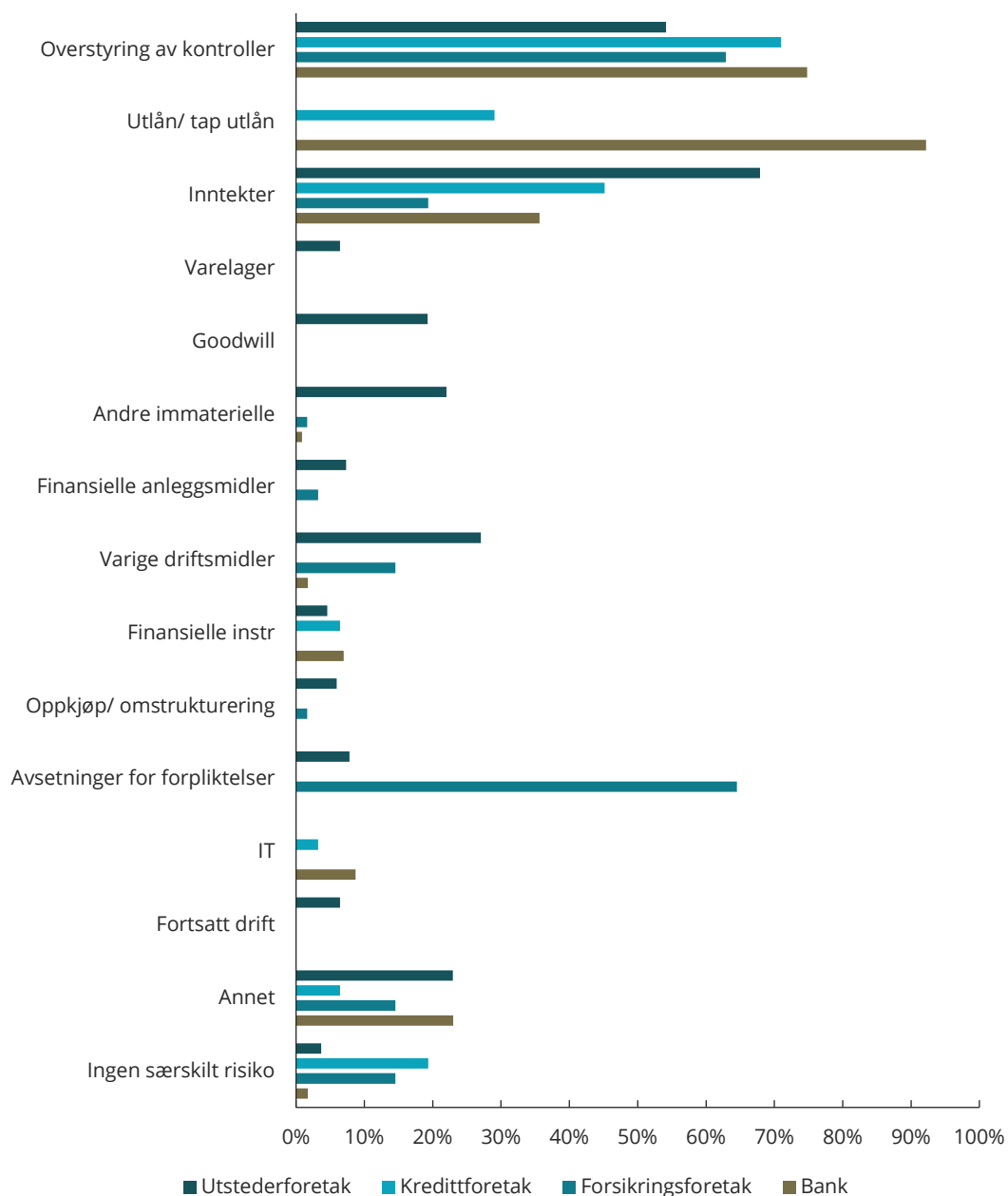
3.5.2 Kommunikasjon

Det ble sendt nummerert brev til 71 foretak av allmenn interesse i tilknytning til revisjonen av årsregnskapet for 2021, jf. revisorloven § 9-5. Det innebærer at 17 prosent av foretakene av allmenn interesse mottok nummerert brev fra revisor i forbindelse med årsregnskapet for 2021. Tilsvarende tall for revisjonen av årsregnskapet for 2020 tilsvarte 26 prosent av alle foretak av allmenn interesse.

3.5.3 Særskilte risikoer

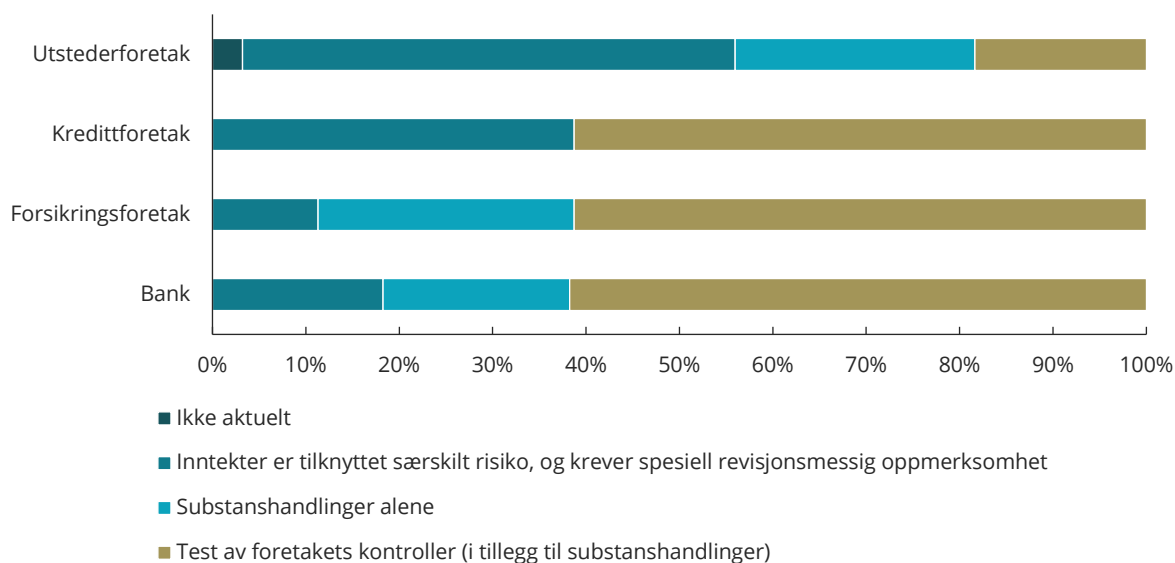
I 94 prosent av revisjonsoppdragene hadde revisor definert særskilte risikoer. I disse oppdragene var det i snitt definert tre særskilte risikoer pr. oppdrag. I 16 revisjonsoppdrag var det definert flere enn fem særskilte risikoer. I omtrent 50 prosent av revisjonsoppdragene forelå det særskilt risiko knyttet til inntekter.

Diagram 11: Særskilte risikoer fordelt på type foretak

3.5.4 Angrepsvinkel for revisjon av inntekter

Diagram 12: Angrepsvinkel fordelt på type foretak

Diagrammet viser hvilken revisjonsstrategi (angrepsvinkel) som er lagt til grunn for revisjonen av inntekter.

Det er vesentlige forskjeller mellom revisjonsselskapene når det gjelder andel revisjonsoppdrag der det er knyttet særskilt risiko til inntekter. For utstederforetak alene (ekskludert finansforetakene) varierer tallet mellom omtrent 20 og 80 prosent i de fem store revisjonsselskapene.

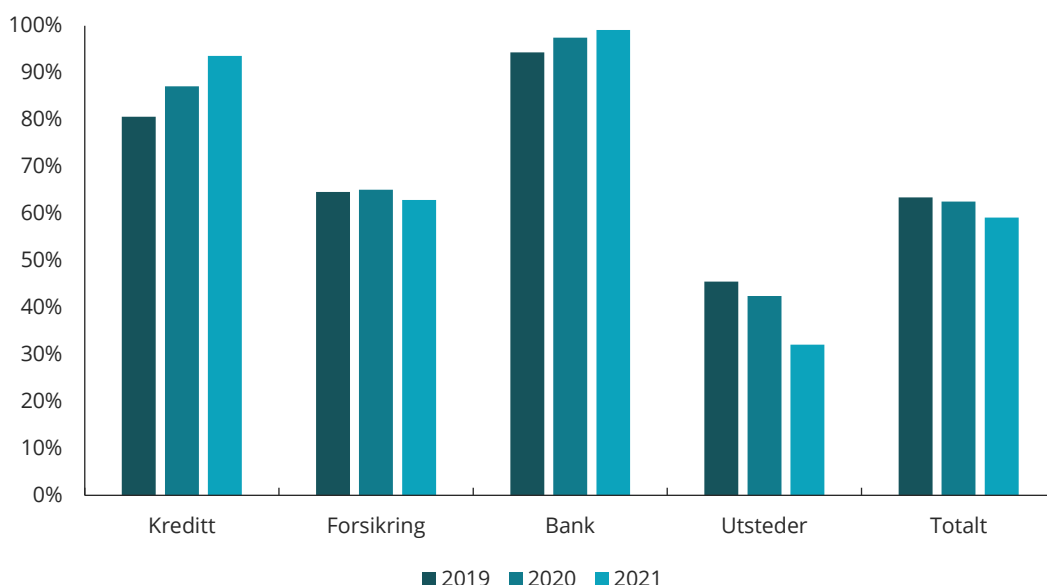
3.5.5 Analyseverktøy

De seks største revisjonsselskapene har tatt i bruk analyseverktøy som tester alle transaksjoner i en populasjon. I snitt ble slikt analyseverktøy benyttet i omtrent 20 prosent av revisjonene i både 2019, 2020 og 2021. Tallene for 2021 viser at analyseverktøy i størst grad ble benyttet i revisjonen av utstederforetak.

3.5.6 Generelle IT-kontroller

Rapporteringen fra revisjonsselskapene viser at revisor har bygget på effektive, generelle IT-kontroller i omtrent 60 prosent av revisjonene av foretak av allmenn interesse. Angrepsvinkelen forutsetter at revisor kartlegger IT-miljøet og tester for at tilknyttede kontroller er effektive (herunder typisk tilgangs- og endringskontroller). Fordelingen mellom type foretak viser at revisjonen av utstederforetak i noen mindre grad er bygget på effektive generelle IT-kontroller i 2021 i forhold til tidligere år.

Diagram 13: Revisor bygger på generelle IT-kontroller, pr. type foretak

3.5.7 Eksternrevisors bruk av internrevisjonens arbeid

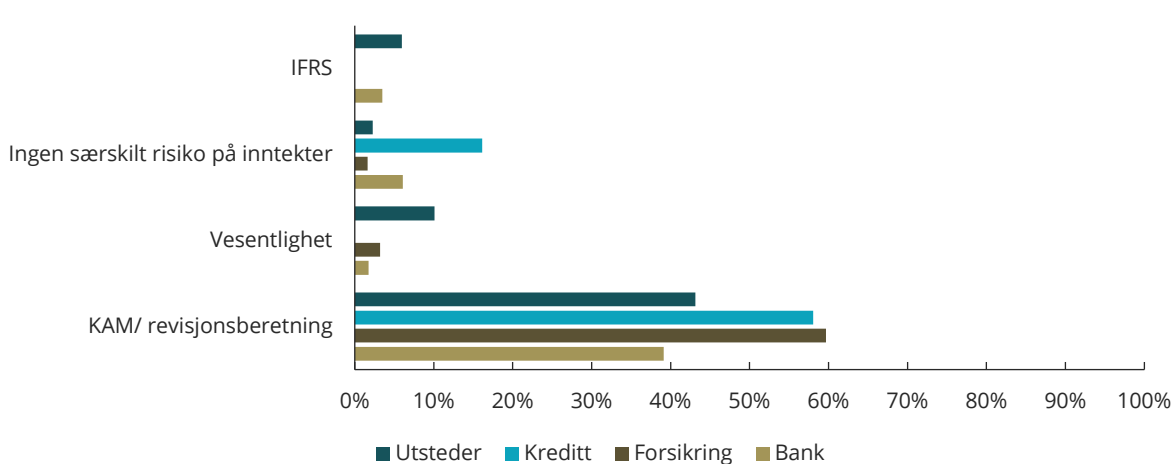
For revisjonen av årsregnskapet for 2019, var det for fire foretak av allmenn interesse oppgitt at revisjonen i noen grad bygger på internrevisjonens arbeid. Tilsvarende tall for revisjonen av årsregnskapet for 2020 var to foretak, og for 2021 var det kun ett foretak der revisor rapporterte bruk av internrevisors arbeid.

3.6 Organisasjon og kvalitetsstyring

3.6.1 Konsultasjoner

Revisjonsforetak skal ha et system for konsultasjoner. Det er oppgitt at det er utført en eller flere konsultasjoner i 61 prosent av alle revisjonsoppdrag av foretak av allmenn interesse i 2021. Det er en økning fra 2019 og 2020, der det ble konsultert i omtrent 47 prosent av revisjonsoppdragene.

Diagram 14: Type konsultasjoner

Diagrammet viser typer av konsultasjoner som er foretatt, i prosent. Det er betydelige forskjeller mellom revisjonsselskapene i hvilken grad det konsulteres på revisjonsberetning (KAM). Andelen varierer mellom 4 og 94 prosent i de fem store revisjonsselskapene.

3.6.2 Utkontraktering av revisjonshandlinger mv. («shared service-senter»)

Tre av de store revisjonsselskapene benytter *shared service-senter* i revisjonsutførelsen. To av disse har benyttet shared service-senter i omtrent halvparten av revisjonene av foretak av allmenn interesse. Shared service-senter innebærer at et annet foretak, som regel en del av nettverket revisor er tilknyttet, bistår i utførelsen av for eksempel rutinepregede revisjonshandlinger. Det er i all hovedsak oppgitt at shared service-senter er benyttet for enkle substanshandlinger.

Tabell 3: Antall revisjoner med bruk av shared service-senter

Revisjoner der revisjonshandlinger er utført av shared service-senter	
2019	64 (15 %)
2020	67 (16 %)
2021	74 (17 %)

3.6.3 Intern kvalitetskontroll

Tabellen under viser antall revisjonsoppdrag som var gjenstand for intern kvalitetskontroll, og resultatene av denne kvalitetskontrollen i 2019–2021.

Tabell 4: Intern kvalitetskontroll

	Revisjonsoppdraget har ikke vært omfattet av intern kvalitetskontroll	Godkjent	Godkjent med kommentarer	Ikke godkjent
2019	366	38	13	1
2020	387	25	8	0
2021	389	27	9	1

3.7 Overholdelse av hvitvaskingsregelverket

Revisjonsselskap er rapporteringspliktige etter hvitvaskingsloven og skal gjennomføre kundetiltak etter hvitvaskingsloven. For revisjonen av årsregnskapene for regnskapsåret 2021 er det for seks av de 426 revisjonsoppdragene opplyst om at det ikke er gjennomført kundetiltak. 50 prosent av foretakene av allmenn interesse er selv rapporteringspliktige etter hvitvaskingsloven. I alle, med unntak av tre tilfeller, har revisor opplyst at det er utført revisjonshandlinger som nevnt i Finanstilsynets rundskriv 14/2019 punkt 9. I 15 tilfeller (3,5 prosent) har revisor rapportert skriftlig til foretakets styre om brudd på hvitvaskingsregelverket.

3.8 Skifte av revisjonsselskap

Gjennom rapporteringen har Finanstilsynet data knyttet til 16 revisorskifter fra 2019–2020 og elleve revisorskifter fra 2020–2021, totalt 27 revisorskifter. Datagrunnlaget er begrenset, men viser følgende:

- Medianen for endringen av total vesentlighetsgrense var en økning på 5 prosent. I sju tilfeller var det mer enn en dobling eller halvering av vesentlighetsgrensene uten at det var vesentlige endringer i regnskapstallene. I ti tilfeller ble benyttet benchmark for beregning av vesentlighetsgrenser endret. I ett tilfelle ble vesentlighetsgrensen nær sjudoblet etter bytte av revisor, uten at det var vesentlige endringer i regnskapstall.

- Medianen for endring i revisjonshonorar for lovpålagt revisjon er på – 7 prosent. I tre tilfeller var det en reduksjon på mer enn 50 prosent, og i fem tilfeller var det en økning på mer enn 50 prosent.
- Medianen for endring i timeantall er på + 45 prosent. I fire tilfeller ble totalt timeantall redusert med mer enn 30 prosent uten at det var vesentlige endringer i regnskapstall.
- I 14 av de 27 revisjonsoppdragene ble angrepsvinkelen for revisjonen av inntekter endret.

[REDACTED]

[REDACTED]

[REDACTED]

[REDACTED]

[REDACTED]